

LIBERTATEA RELIGIOASĂ ÎN JURISPRUDENȚA CEDO: TENSIUNI ȘI ASIMETRII ÎN APLICAREA ARTICOLULUI 9 VS. ARTICOLUL 10

CORNEL-ANDREI TATU*

Abstract:

This article examines the European Court of Human Rights' 2022 judgment in *Bouton v. France*, where a protest staged by a FEMEN¹ activist inside a worship place was deemed a protected form of freedom of expression. The article examines the tensions between Articles 9 and 10 of the European Convention on Human Rights, highlighting the difficulty of maintaining a fair balance between religious freedom and freedom of expression in pluralistic societies. Attention is drawn to a potential double standard in the *Etcher*'s jurisprudence regarding the treatment of certain religious communities, particularly the Christian one, compared to other religious denominations. Through critical analysis of the Court's reasoning and comparisons with relevant precedent, the paper argues that safeguarding religious symbols and the sanctity of places of worship is essential for social cohesion and mutual respect in a genuine democracy. The article advocates for a balanced interpretation of fundamental rights that resists the ideological misuse of freedom of expression.

Keywords: religious freedom, freedom of expression, ECHR case law, fundamental rights, religious pluralism, religious symbols, balance of rights.

Résumé :

Cet article examine l'arrêt de la Cour européenne des droits de l'homme de 2022 dans l'affaire *Bouton c. France*, où une manifestation organisée par une militante du mouvement FEMEN dans un lieu de culte a été jugée comme une forme protégée de liberté d'expression. L'article analyse les tensions entre les articles 9 et 10 de la Convention européenne des droits de l'homme, soulignant la difficulté de maintenir un juste équilibre entre liberté religieuse et liberté d'expression dans les sociétés pluralistes. Il attire l'attention sur un potentiel traitement différencié de la jurisprudence *Etcher* concernant certaines communautés religieuses, notamment chrétiennes, par rapport à d'autres confessions. À travers une analyse critique du raisonnement de la Cour et des comparaisons avec la jurisprudence pertinente, cet article soutient que la protection des symboles religieux et du caractère sacré des lieux de culte est essentielle à la cohésion sociale et au respect mutuel dans une démocratie authentique. Il plaide pour une interprétation équilibrée des droits fondamentaux qui s'oppose à l'instrumentalisation idéologique de la liberté d'expression.

Mots-clés : liberté religieuse, liberté d'expression, jurisprudence de la CEDH, droits fondamentaux, pluralisme religieux, symboles religieux, équilibre des droits.

Context

Prin Decizia din 13 octombrie 2022², Curtea Europeană a Drepturilor Omului a condamnat Franța pentru încălcarea articolului 10 din Convenția Europeană a Drepturilor

* Email: cornel.tatu@irido.ro

¹ FEMEN Franța se referă la filiala franceză a organizației feministe internaționale FEMEN, cunoscută pentru protestele sale topless așa-numite „sextremiste” împotriva patriarhatului, sexismului și instituțiilor religioase. În urma tulburărilor politice din Ucraina, sediul FEMEN a fost mutat la Paris în 2012. După ce lidera sa, Inna Șevcenko, a solicitat azil în Franța, Parisul a devenit noul sediu al FEMEN în septembrie 2012. Mutarea a avut scopul de a oferi mișcării o nouă bază pentru formare și acțiune. Grupul s-a confruntat cu critici din partea altor feministe pentru metodele sale controversate, în special pentru utilizarea femeilor tinere, în mod convențional atractive, și pentru mesajele sale uneori percepute ca fiind antireligioase sau islamofobe.

² CEDO, *Bouton c. Franța*, cererea nr. 22636/19, hotărârea din 13 octombrie 2022, accesibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-219707>.

Omului (CEDO). Judecătorii au decis în unanimitate că o activistă feministă, fostă membră a grupului FEMEN, care la 20 decembrie 2013 a simulat topless „avortul lui Iisus” în fața altarului bisericii La Madeleine din Paris, își exercita dreptul la libertatea de exprimare. Curtea a considerat că o pedeapsă cu închisoare cu suspendare pronunțată împotriva lui Eloïse Bouton (E.B.) pentru acte de exhibiționism sexual a fost disproporționată.

Acest caz ridică întrebări importante privind echilibrul între dreptul la libertatea de exprimare, protejat de articolul 10 din Convenție, și respectul față de credințele religioase, garantat de articolul 9. Decizia Curții sugerează o interpretare extinsă a libertății de exprimare, inclusiv în contexte controversate. Totuși, actul reclamantei, justificat ca exprimare liberă dar perceput de către mulți drept ofensator, ne provoacă să reflectăm: unde tragem linia între dreptul la libera exprimare și respectul față de valorile altora. Cum ar mai putea fi reconciliate cele două libertăți protejate de CEDO într-o societate secularizată unde există o diversitate mare de viziuni și credințe, și anume *libertatea de exprimare*, pe de o parte, și *libertatea religioasă*, pe de altă parte?

Articolul de față nu pledează pentru cenzura artistică ori ideologică, și nu sprijină utilizarea unor mijloace statale represive severe împotriva acțiunilor ofensatoare la adresa comunităților religioase ci, mai degrabă, urmărește să exprime dezacordul față de atitudinea manifestată de Curtea Europeană de la Strasbourg în motivarea hotărârii pronunțate în cauza *Bouton împotriva Franței*, o atitudine care transmite un mesaj clar de desconsiderare a valorilor creștine. Dorim să atragem atenția asupra existenței unui posibil dublu standard în jurisprudența Curții și să ne exprimăm îngrijorarea profundă cu privire la implicațiile unei astfel de abordări asupra pluralismului și respectului reciproc – fundamente esențiale ale unei societăți democratice autentice. Deși formulăm câteva remarci critice asupra modului în care a fost gestionat raportul dintre *libertatea de exprimare* și *libertatea de gândire, de conștiință și de religie* în cazul de față, reafirmăm susținerea cu fermitate a libertății de exprimare ca una dintre cele mai profunde expresii ale unei societăți libere și sănătoase – un element care nu trebuie să lipsească din peisajul politic european. Tocmai de aceea, susținem că pentru eficacitatea deplină a acestui drept, el trebuie exercitat cu deosebită *responsabilitate* și în spiritul *toleranței* și a *recunoașterii egale a drepturilor și demnității tuturor cetățenilor*, fără privilegii sau marginalizări.

Circumstanțele de fapt și de drept

În decembrie 2013, reclamanta E.B. a protestat în biserica pariziană La Madeleine întrerupând o repetiție de colinde pentru Crăciun. Actul de protest a inclus expunerea topless în fața altarului, cu brațele întinse în formă de cruce, purtând o coroană de spini și vălul albastru al Sfintei Fecioare, având inscripționat pe corp textul „344ème salope” – o referință la Manifestul din 1971 al celor 343 de femei (Manifestul celor 343 - *Le Manifeste des 343*) care au recunoscut public că au făcut avort și care, în urma acestui gest, au fost numite în presă „salopes” (termen cu sens vulgar, traducibil prin „femeie ușoară”). Tot astfel, pe spatele ei era scris sloganul „Christmas is canceled” („Crăciunul este anulat”). În această manieră, reclamanta E.B. a protestat față de învățăturile Bisericii Catolice (BC) care promovau dreptul la viață. Ulterior, gruparea FEMEN, din care reclamanta făcea parte la acel moment, a sărbătorit pe rețelele de socializare, scriind „Crăciunul este anulat!” și că „sfânta mamă Eloïse tocmai a avortat embrionul lui Iisus pe altarul Bisericii La Madeleine.”

Reacțiile publice au fost puternice, iar instanțele franceze au condamnat-o la o lună de închisoare cu suspendare, plata unor despăgubiri în cuantum de 2.000 de euro cu titlu de prejudiciu moral și contribuirea cu 1.500 de euro la cheltuielile procesuale.

Ulterior, reclamanta s-a adresat Curții Europene de la Strasbourg cu o plângere pentru încălcarea articolului 10 din Convenție. Curtea a analizat cazul prin prisma a două criterii: (i)

proporționalitatea ingerinței în libertatea de exprimare; și (ii) proporționalitatea sancțiunii aplicate.

Cu privire la primul aspect, Curtea a admis că statele pot restrânge în mod legitim comportamentul unei persoane care expune o „parte sexuală a corpului său”, într-un loc public, deci și într-o biserică. Judecătorii francezi au apreciat că intervenția era justificată de „nevoia socială imperioasă de a proteja libertatea de conștiință și de religie” a celor prezenți și de menținerea ordinii publice. Curtea de Casație franceză a respins recursul reclamantei, insistând asupra necesității reconcilierii a două libertăți protejate de Convenție, și anume *libertatea de exprimare*, pe de o parte, și *libertatea de conștiință și de religie*, pe de altă parte. Așadar, judecătorii francezi s-au străduit cu toții să exercite un control al proporționalității între diferitele libertăți în cauză.

Cu privire la cel de-al doilea aspect, potrivit Curții, controlul proporționalității a fost insuficient. În speță, Curtea reține că prestația reclamantei a avut loc într-o biserică și reamintește că a admis deja, într-un asemenea context, că *un astfel de comportament ar putea fi considerat neconform regulilor de conduită acceptabile într-un loc religios, deducând de aici că sancționarea ar putea fi, în principiu, justificată de necesitatea protejării drepturilor altora* (a se vedea *Mariya Alekhina și alții împotriva Rusiei*³). Totuși, în speță, în ceea ce privește pedeapsa aplicată reclamantei, Curtea a constatat că aplicarea unei pedepse penale, chiar cu suspendare, era excesivă, având în vedere caracterul simbolic și politic al acțiunii, lipsa antecedentelor penale, precum și absența unor tulburări grave ale ordinii publice. Potrivit Curții, instanțele naționale nu au analizat suficient contextul protestului, nu au evaluat intențiile declarate ale reclamantei și nu au demonstrat că acțiunea a avut un impact destabilizator major. În plus, s-a omis faptul că manifestarea nu a avut loc în timpul unei slujbe religioase și nu a fost însoțită de scandări sau acte de violență.

Curtea a subliniat că expresia utilizată, deși ofensatoare pentru unii, era „politică” și că „urmărea să contribuie la o dezbatere publică pe o problemă controversată: dreptul femeilor de a dispune liber de corpul lor, inclusiv dreptul de a face avort”. Or, potrivit jurisprudenței sale, sancțiunile penale aplicate în astfel de contexte sunt justificate doar în cazuri excepționale, cum ar fi instigarea la ură sau violență – criterii neaplicabile în speță. Prin urmare, deși actul controversat era „susceptibil să ofenseze convingeri personale intime de natură morală sau chiar religioasă”, sancțiunea penală impusă a fost în mod clar disproporționată. În concluzie, s-a constatat încălcarea articolului 10 din Convenție.

Astfel, Curtea a decis în această cauză să acorde prioritate libertății de exprimare non-verbale în raport cu libertatea de conștiință și de religie, având în vedere mesajul transmis de activista FEMEN prin protestul desfășurat într-o biserică, în cadrul unei așa-zise „dezbateri publice”. După cum se observă, acest tip de activism, care poate fi considerat ofensator, a pătruns deja în spațiul sacru al bisericii și beneficiază de o protecție semnificativă din partea autorităților europene.

Această decizie ridică semne de întrebare cu privire la echilibrul dintre diferitele drepturi fundamentale și la standardul dublu aplicat în materie de libertate religioasă. După cum s-a putut observa în ultimii ani, dacă o altă minoritate religioasă ar fi fost ținta unui act similar, reacția autorităților ar fi fost, cel mai probabil, mult mai fermă (a se vedea cauza *E.S. împotriva Austriei*⁴, la care ne vom referi în prezentul articol). În acest context, hotărârea Curții poate fi interpretată ca o relativizare a drepturilor comunității creștine din Europa, sugerând că disconfortul resimțit de aceasta în urma unor astfel de acțiuni nu este considerat suficient de grav pentru a justifica o protecție juridică mai solidă.

³ Accesibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-184666>

⁴ Accesibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-187188>

Libertatea de gândire, de conștiință și de religie vs. Libertatea de exprimare

Pluralismul ideilor și toleranța alcătuiesc fundamentele esențiale ale unei societăți democratice. Articolul 10 din Convenție protejează libertatea de exprimare, incluzând nu numai ideile neutre și informațiile brute, ci și acele idei și informații care prin natura lor șochează sau ofensează.⁵

Deși articolul 10 garantează libertatea de exprimare, acest drept nu este absolut, întrucât exercițiul lui poate fi restrâns în scopul protejării ordinii publice, securității sau al drepturilor și reputației altora,⁶ iar articolul 17 din Convenție interzice invocarea dispozițiilor Convenției în scopul subminării valorilor ei. Prevederile Convenției impun un spirit de toleranță și interzic manifestările discriminatorii sau care incită la ură împotriva unor persoane sau grupuri. De exemplu, în cauza *Norwood împotriva Regatului Unit*⁷, Curtea a decis că articolul 10 nu protejează persoana care și-a afișat la fereastră un poster cu turnurile gemene din New York în flăcări și cu mesajul: „Jos Islamul! Să protejăm poporul britanic”, întrucât un asemenea atac la adresa unui grup religios nu beneficiază de protecția Convenției în virtutea articolului 17 din Convenție, care *interzice protejarea drepturilor din Convenție* pentru acțiuni contrare scopurilor acesteia.⁸

În jurisprudența sa, Curtea a susținut constant că statul are dreptul de a restricționa libertatea de exprimare – inclusiv cea artistică – atunci când este necesar pentru protejarea ordinii publice, a moralității sau a drepturilor altora (*Otto-Preminger-Institut împotriva Austriei*⁹). Deși recunoaște importanța libertății de exprimare, inclusiv în domeniul artistic, CEDO a admis că interzicerea unei manifestări artistice poate constitui o măsură legitimă, necesară și proporțională în scopul apărării valorilor religioase și prevenirii tulburărilor publice.

În ceea ce privește *libertatea de gândire, de conștiință și de religie*, garantată de articolul 9 din Convenție, este evident că statele semnatare au înțeles să protejeze nu doar sfera vieții private a individului, ci și dimensiunea profundă a identității umane – forul interior al persoanei, adică gândirea, conștiința și religia, care oferă individului sens existențial și orientare morală în viața personală. Pe baza acestor elemente interioare, individul își formează convingeri importante care pot influența semnificativ viața socială. În consecință, atât forul interior – inviolabil și absolut protejat – cât și manifestările exterioare izvorâte din acest for beneficiază de protecția oferită de articolul 9 din Convenție.¹⁰

Astfel, crezul unei anumite persoane sau a unei colectivități, fie că este de natură religioasă, filosofică, politică sau științifică, nu ar trebui cenzurat sub nicio formă într-o societate democratică.¹¹ Libertatea religioasă implică dreptul oricărei persoane de a adera sau nu la o anumită religie, de a-și însuși anumite concepții religioase, de a o practica sau nu, sau de a o schimba. Niciun individ sau grup care profesează o anumită credință nu ar trebui să se simtă intimidat sau descurajat în exercitarea convingerilor proprii din cauza acțiunilor tendențioase îndreptate împotriva unei religii. Așa cum orice persoană are libertatea să-și promoveze propriile valori, tot astfel, un om religios are dreptul de a-și trăi public credința, fără teama de a fi ridiculizat, marginalizat sau redus la tăcere. În acest sens, statele au obligația

⁵ R. Chiriță, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentarii și explicații. Ediția 2*, Editura C. H. Beck, București, 2008, p. 532.; C. Bîrsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Ediția 2*. Editura C. H. Beck, București, 2010, p. 767.

⁶ Ibidem, p. 539.

⁷ Accesibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67632>

⁸ R. Chiriță, *op. cit.*, p. 532.

⁹ Accesibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57897>

¹⁰ R. Chiriță, *op. cit.*, p. 522.

¹¹ Ibidem.

pozitivă de a interveni activ atunci când un cult religios este supus unei campanii de presă denigratoare și defăimătoare.¹²

O democrație autentică respectă unicitatea persoanei și exclude impunerea unui conformism ideologic de către stat în privința forului interior. Este însă inevitabil ca o parte dintre gândurile, emoțiile sau manifestările spiritului izvorâte din acest for să se exteriorizeze, sub forma exprimării verbale, a comportamentului, a stilului de viață sau a participării la viața socială. Important este ca aceste manifestări să păstreze un anumit echilibru și să nu fie de natură să provoace tulburări sociale sau să afecteze ordinea publică. În caz contrar, statele au dreptul să cenzureze astfel de manifestări cu respectarea unor condiții.¹³

Deci, libertatea religioasă, garantată de articolul 9, protejează atât forul interior, cât și manifestările exterioare ale credinței, acestea din urmă putând fi restrânse când contravin ordinii publice, sănătății sau afectează exercițiul drepturilor altora.¹⁴ Statul are obligația de a proteja persoanele religioase împotriva actelor defăimătoare, după cum Curtea a afirmat în cauza *Kokkinakis împotriva Greciei*¹⁵ că statul trebuie să asigure un echilibru just între libertatea de manifestare religioasă și interesele legitime ale unei societăți pluraliste.

Unul dintre cele mai sensibile puncte de intersecție între drepturile garantate de Convenție îl reprezintă raportul dintre *libertatea de exprimare* (articolul 10) și *libertatea religioasă* (articolul 9). În practică, atunci când cele două drepturi intră în conflict, instanțele naționale și europene sunt chemate să stabilească un just echilibru între valori fundamentale care se pot afla în tensiune, dar care nu sunt ierarhizate într-o manieră absolută.

Curtea a reiterat în mod constant că libertatea de exprimare nu este absolută. În cauza *Otto-Preminger-Institut împotriva Austriei*, CEDO a statuat că: „*Cei care aleg să exercite libertatea de exprimare în context religios trebuie să accepte că aceasta trebuie să fie în echilibru cu respectul față de convingerile religioase ale altora, în special în spațiile consacrate acestora*”¹⁶. În mod similar, în cauza *Eweida și alții împotriva Regatului Unit*, Curtea a reafirmat importanța echilibrului dintre convingerile religioase și alte drepturi și interese legitime, subliniind că: „*Într-o societate democratică bazată pe pluralism, trebuie să existe un just echilibru între dreptul individului de a-și manifesta credința și interesele legitime ale altora*”¹⁷.

Acest echilibru devine și mai delicat în contextul protestelor care pătrund în spațiul sacru al lăcașurilor de cult și care, prin forma și conținutul lor, nu urmăresc o critică rațională, ci produc ofense grave și gratuite cu privire la simbolurile religioase. Or, în astfel de cazuri, considerăm că libertatea de exprimare încetează să mai funcționeze ca instrument al dialogului democratic și riscă să devină un vehicul de dispreț simbolic, ceea ce ar justifica o restrângere proporțională.

Libertatea de exprimare, violarea simbolică a sacrului, pluralism democratic și abuz de drept: o analiză a interpretării Curții

În această secțiune sunt examinate implicațiile profunde ale cauzei *Bouton împotriva Franței* în ceea ce privește echilibrul dintre *libertatea de exprimare* (articolul 10) și *libertatea religioasă* (articolul 9) în jurisprudența CEDO. Accentul cade pe dimensiunea simbolică a acțiunii reclamantei și pe impactul asupra credincioșilor și a simbolurilor religioase vizate. În

¹² CEDO, *Biserica Scientologică și alții c. Suediei*, cererea nr. 8282/78, 14 iulie 1980, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73995>; Ibidem, p. 524.

¹³ Ibidem, p. 523.

¹⁴ C. Birsan, *op. cit.*, p. 751.

¹⁵ CEDO, *Kokkinakis c. Grecia*, hotărârea din 25 mai 1993, cererea nr. 14307/88, par. 33–36.; Ibidem, p. 759.

¹⁶ CEDO, *Otto-Preminger-Institut c. Austria*, hotărârea din 20 septembrie 1994, cererea nr. 13470/87, par. 49.

¹⁷ CEDO, *Eweida și alții c. Regatul Unit*, hotărârea din 15 ianuarie 2013, cererile nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 și 36516/10, par. 83.

acest context, vom sublinia importanța sacralității unei figuri religioase și a unui lăcaș de cult în viața unei comunități, precum și vulnerabilitatea acestora în fața unor gesturi provocatoare, revendicate ca forme de liberă exprimare.

Având în vedere că pentru creștini persoana lui Iisus Hristos este divină, nu doar istorică și simbolică, punerea în scenă a unui „avort al lui Iisus” nu poate fi percepută decât ca o acțiune extrem de provocatoare pentru comunitatea creștină globală. Orice reprezentare a lui Iisus în contexte jignitoare sau defăimătoare este, în general, considerată o profanare gravă.

Simularea unui „avort al lui Iisus” pe altarul unei biserici în proximitatea Crăciunului, nu poate fi redusă la o simplă exprimare artistică a unei opinii politice, ci reprezintă mai curând o agresiune simbolică deliberată asupra sacralității unui locaș de cult și asupra nucleului credinței creștine. O astfel de alegorie nu se rezumă doar la o critică politică abstractă, deoarece reinterpretează în mod violent și ofensator un simbol sacru, destabilizând echilibrul între libertatea de exprimare și respectul față de convingerile religioase ale altora. În acest cadru, gestul activistei pare că depășește granițele protestului legitim, căpătând trăsăturile unei ofense gratuite, disimulate sub pretextul unei protest politic.

În Europa, unde libertatea de exprimare este drept fundamental, acte similare sunt adesea prezentate ca forme de libertate artistică sau de contestare a autorității religioase. Totuși, pentru comunitățile de creștini, evrei, musulmani și alte religii, astfel de exprimări pot apărea ca forme de dispreț sau provocare deliberată, care pun sub semnul întrebării limitele libertății de exprimare într-o societate multiculturală.

Potrivit unei înțelegeri generalizate, orice acțiune care vulgarizează sau denigrează o figură religioasă importantă, profund venerată de credincioși, este considerată blasfemie, fie că vorbim despre Iisus, Mahomed, Buddha, etc.

De la izbucnirea Revoluției din 1789 și până în prezent, Franța și-a consolidat renumele de bastion al secularismului și anticlericalismului. În această țară, blasfemia nu doar că nu mai este sancționată, ci este privită ca o expresie legitimă a libertății câștigate, devenind un simbol al emancipării de sub autoritatea religioasă a trecutului medieval. Mai mult, „blasfematorii” de altădată, nu doar că nu își mai percep acțiunile ca având un caracter negativ, ci, dimpotrivă, blasfemia este revalorizată ca act de curaj. Astfel, ofensa resimțită de creștinii tradiționali în fața unor astfel de acte este privită ca o problemă strict subiectivă, fără relevanță în sfera drepturilor protejate de stat.

Totuși, în conformitate cu articolul 9 din Convenție, Biserica Catolică (BC) – la fel ca orice altă confesiune religioasă – are dreptul de a-și exprima public viziunea asupra lumii, inclusiv asupra valorii vieții umane. Dacă potrivit viziunii sale, orice formă de viață constituie o valoare intrinsecă ce merită protejată, atunci această concepție ar trebui să beneficieze de protecție și în dimensiunea ei publică.

Curtea a reafirmat în cauza *Lautsi împotriva Italiei*¹⁸ că statul nu are competența de a evalua valoarea religioasă a unei anumite convingeri și că pluralismul nu presupune suprimarea simbolurilor religioase, ci coexistența respectuoasă a opiniilor divergente. Prin urmare, atunci când comunitățile religioase își exprimă punctul de vedere într-un mod civilizată și coerent în acord cu doctrina lor, chiar dacă acest punct de vedere este contrar opiniei majoritare sau progresiste a societății, ele nu doar că își exercită un drept, ci contribuie activ la pluralismul democratic pe care Convenția îl promovează și protejează.

Astfel, în virtutea articolului 9, BC beneficiază de dreptul deplin de a-și exprima public convingerile pro-viață. Acest demers nu echivalează, în sine, cu o limitare a drepturilor fundamentale ale altora, atâta timp cât se desfășoară în mod pașnic și argumentativ. Nu considerăm că exercitarea acestui drept ar aduce o atingere considerabilă libertăților altor persoane, în special având în vedere faptul că, în prezent, campaniile publice desfășurate de

¹⁸ Accesibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95589>.

BC par să aibă un caracter preponderent de conștientizare morală și de formare a conștiinței sociale, nu de activism sau presiune instituțională menită să impună un cadru normativ represiv.

Libertatea religioasă este un drept fundamental care consolidează identitatea credincioșilor și concepția lor despre viață, fiind esențială pentru coeziunea unei societăți democratice pluraliste. Spațiul juridic european, prin tratatele și legislațiile aferente, accentuează importanța respectării drepturilor fundamentale, inclusiv a convingerilor religioase și filosofice, și interzice orice formă de discriminare pe motive de religie. Astfel, manifestările publice care vizează religia, trebuie analizate nu doar prin prisma libertății de exprimare, ci și în contextul dreptului la libertate religioasă și al coeziunii sociale.¹⁹

În acest context, considerăm că acțiunea reclamantei E.B. – o evidentă manifestare publică care vizează religia – nu trebuie privită izolat, ci în contextul unei conduite recurente, ceea ce ridică întrebări serioase asupra bunei-credințe în exercitarea libertății de exprimare. Deși, după cum susține Curtea, instanțele naționale nu au considerat comportamentul reclamantei ca fiind discriminatoriu sau instigator la ură ori violență, Curtea nu era împiedicată să se informeze în detaliu despre activitatea grupului FEMEN și să constate că acesta a desfășurat anterior acțiuni care exprimau ură și dispreț față de simbolurile creștine. Spre exemplu, printre acțiunile anterioare întreprinse de gruparea FEMEN se numără inclusiv doborârea unei cruci comemorative în Kiev, în anul 2012²⁰, precum și perturbarea unor slujbe religioase în catedrale importante, cum ar fi cea din Köln, în decembrie 2013.²¹

În plus, deși Curtea a subliniat că reclamanta nu avea antecedente penale și că protestul nu a avut loc în timpul unei slujbe religioase, aceste aspecte nu diminuează caracterul profund ofensator al gestului. Actul a fost orchestrat sub egida grupului FEMEN, cunoscut pentru acțiuni anterioare explicit anticreștine, și a fost mediatizat intenționat prin prezența jurnaliștilor și prin postarea publicată pe contul oficial de Facebook al organizației, imediat după incident.

Afirmația Curții, conform căreia „judecătorii nu au fost interesați de faptul că reclamanta avusese grijă să se expună în biserică, într-un moment în care nu se oficia o slujbă de închinare” sugerează, în mod ironic, că aceasta ar fi manifestat o grijă deosebită față de sentimentele religioase ale credincioșilor, evitând, pe cât posibil, să îi ofenseze. Totuși, această presupusă considerație este contrazisă de faptul că reclamanta a invitat intenționat jurnaliștii la manifestația sa, cu scopul de a mediatiza acțiunea publicului larg, inclusiv credincioșilor catolici. Chiar dacă „reclamanta avusese grijă să se expună în biserică, într-un moment în care nu se oficia o slujbă de închinare”, totuși, pentru credincioșii catolici, sacralitatea locașului de cult a fost violată, întrucât, în conștiința oricărui om religios, aceasta este una permanentă – nu se suspendă în afara solemnității slujbelor religioase.

De asemenea, Curtea a concluzionat, în mod discutabil, că exhibiționismul reclamantei nu ar fi fost ofensator pentru credincioși, argumentând că aceasta „nu s-a expus în fața corului”. Totuși, acțiunea sa a avut loc chiar în fața altarului, cu intenția evidentă ca gestul „potențial ofensator” să fie observat atât de credincioșii care vizitau biserica pentru rugăciune sau reculegere, cât și de cei 10 jurnaliști invitați special pentru a mediatiza protestul.

Având în vedere scopul explicit de a obține o mediatizare extinsă, nu doar clericii și credincioșii prezenți în acel moment în biserică ar fi putut fi ofensați, ci și majoritatea credincioșilor catolici practicanți. În contextul vitezei cu care informațiile circulă în era globalizării, impactul acestui gest ar fi putut fi resimțit nu doar local, ci în întreaga lume.

¹⁹ C. Santi, „Libertatea religioasă în dreptul Uniunii Europene” în *Studia UBB Iurisprudentia*, 2006, nr. 1, pp. 96–98. Disponibil la <https://studia.law.ubbcluj.ro/index.php/iurisprudentia/article/download/21/38?inline=1>

²⁰ “Ukraine Activist Cuts Down Cross in Russian Female Punk Rock Band Protest,” *Reuters*, August 17, 2012, <https://www.reuters.com/article/us-russia-pussyriot-femen/ukraine-activist-cuts-down-cross-in-russian-female-punk-rock-band-protest-idUSBRE87G08M20120817/>, accesat [09.01.2025].

²¹ “Femen activist fined 1,200 euros,” *Deutsche Welle*, Decembrie 2014, <https://www.dw.com/en/court-fines-femen-activist-for-cologne-christmas-protest/a-18108696>, accesat [09.01.2025].

Profanarea unei biserici poate fi considerată o acțiune îndreptată împotriva actelor de cult întrucât sacralitatea unui spațiu religios se află într-o legătură intimă cu actele de devoțiune, care la rândul lor sunt într-o foarte strânsă legătură cu credințele religioase și convingerile personale, valori care fac obiectul protecției articolului 9 din Convenție. Deci, încercarea Curții de a disocia prin propria sa motivare ceremoniile religioase de locașul de cult și de convingerile religioase, ni se pare nefericită și destul de primejdioasă.

Dacă aruncarea unui sac cu carne de porc într-o moschee a fost calificată pe drept ca fiind motivată de ură religioasă²², de ce nu ar fi la fel și cu expunerea nudă și mimarea grotescă a „avortului lui Iisus” pe altarul unei biserici? În primul caz, impactul simbolic și ofensator al gestului este evident, având în vedere tabuul legat de carnea de porc în religia islamică. Este greu de crezut că E.B. nu conștientiza caracterul sacru al altarului și sensibilitatea profundă a creștinilor față de Iisus Hristos sau Sfânta Fecioară.

Într-adevăr, instanțele franceze par să fi evitat calificarea acțiunii reclamantei ca fiind discriminatorie sau instigatoare la ură religioasă – o omisiune care, în mod paradoxal, a slăbit justificarea ingerinței în libertatea ei de exprimare. Or, o astfel de calificare ar fi întărit temeinic legalitatea și proporționalitatea sancțiunii aplicate, inclusiv a condamnării la pedeapsa închisorii cu suspendare. Probabil că datorită acestei motivări insuficiente a instanțelor franceze, Curtea a fost determinată să interpreteze faptele în favoarea libertății de exprimare, în contextul protestului feminist al reclamantei îndreptat împotriva BC.

Cu toate acestea, mai problematică ni se pare critica Curții la adresa instanțelor franceze care s-au limitat la aspectul nudității într-un lăcaș de cult, ignorând semnificația dată de reclamantă actului de protest și a inscripțiilor de pe corpul reclamantei.

O astfel de abordare ridică serioase semne de întrebare. În esență, Curtea pare să sugereze că aprecierea semnificației subiective a faptei ar trebui să diminueze constatarea obiectivă a elementelor constitutive ale infracțiunii. Cu alte cuvinte, Franța ar trebui să-și reconsidere valorile sociale protejate prin legea penală în funcție de justificările simbolice atribuite de inculpați faptelor comise, fapt care subminează ideea de securitate juridică și interes public legitim.

În situațiile în care libertatea de exprimare este utilizată pentru a nega, leza sau suprima drepturile altora, poate deveni incident articolul 17 din Convenție, care interzice *abuzul de drept*. Acesta funcționează ca un instrument de protecție împotriva instrumentalizării drepturilor fundamentale în scopuri contrare spiritului democratic și pluralist al Convenției.

În lumina celor expuse, care pun sub semnul întrebării buna-credință a reclamantei, se naște întrebarea legitimă: de ce gestul reclamantei E.B. nu ar fi considerat contrar scopurilor Convenției? De ce s-ar exclude ipoteza unui abuz de drept, în condițiile în care acțiunea pare să submineze un alt drept fundamental – libertatea religioasă a unei comunități?

O manifestare care implică bațjocirea deliberată a unei comunități religioase, însoțită de intenția de a discredita sau intimida exprimarea convingerilor pro-viață, nu ar putea fi interpretată ca o formă de represalii simbolice și de intimidare ideologică?

Atacurile directe, brutale și profund degradante la adresa BC nu pot fi justificate exclusiv prin retorica unei presupuse opresiuni ori că pozițiile sale morale ar limita libertatea individuală. Într-o societate democratică pluralistă, campaniile pro-viață ale BC constituie o contribuție legitimă la dezbaterile publice, fără a urmări suprimarea drepturilor fundamentale. Din perspectiva Convenției, BC și credincioșii săi, ca titulari ai articolului 9, nu pot fi acuzați în mod legitim că ar urmări scopuri incompatibile cu valorile democrației. Doctrina morală a Bisericii – chiar dacă este fermă în anumite aspecte – nu este în sine contrară drepturilor

²² S. Duncan, „CCTV Shows Man Throwing Bag of Pork at London Mosque in 'Hate Crime'” *Independent*, July 6, 2016, disponibil la <https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/cctv-mosque-hate-crime-man-pork-north-london-a7118586.html>, accesat [09.01.2025].

omului, iar manifestarea publică, pașnică, a acestor convingeri nu poate fi echivalată cu o formă de opresiune sau excludere.

În mod cert, exprimarea publică a credinței nu transformă Franța într-un stat confesional și nici pe cetățenii ei în captivi ai unei teocrații. Simplul fapt că o parte a societății își exprimă convingerile religioase – inclusiv viziuni pro-viață – nu echivalează cu dogmatismul sau impunerea unui monopol ideologic asupra întregului corp social. Dimpotrivă, în cadrul unui regim democratic pluralist, libertatea de religie include în mod firesc și dreptul de a respinge orice formă de religie, de a adera la ideologii agnostice, ateiste, ireligioase sau anticlericale. Învățătura de credință a unei religii nu suprimă în mod automat libertatea altora, ci, din contră, poate coexista cu aceasta în sfera libertăților protejate de Convenție, atâta vreme cât nu se manifestă coercitiv sau discriminatoriu.

În acest sens, a susține că simpla prezență a discursului religios în spațiul public ar echivala cu instaurarea unei teocrații ar fi o deturnare a sensului libertății religioase înscris în Convenție. Or, într-o societate democratică matură, este firesc ca pluralismul ideilor să includă și voci religioase, fără ca acestea să fie excluse *a priori* din dezbaterile publice sub pretextul laicității. Aceste „voci religioase” pot fi, desigur, criticate în mod legitim – dar în limitele respectului reciproc și fără a recurge la denigrare gratuită sau la discursuri ofensatoare care afectează demnitatea celor care le susțin.

Prin urmare, tratamentul simbolic umilitor aplicat acestei comunități religioase nu poate fi validat automat prin simpla invocare a libertății de exprimare, fără o analiză detaliată a circumstanțelor concrete ale cauzei. Când o persoană mimează „avortul lui Iisus” pe altarul unei biserici, îmbrăcată parodic în Fecioara Maria și desfășoară un „ritual de protest” cu o încărcătură profund batjocoritoare, nu mai putem vorbi de o „critică legitimă”, ci de o agresiune simbolică gravă. Un astfel de act dezbracă, simbolic și spiritual, comunitatea vizată de demnitatea propriei credințe și transmite, implicit, mesajul: «ceea ce credeți este lipsit de valoare, este ridicol și poate fi oricând batjocorit în numele artei sau activismului». O asemenea formă de exprimare nu contribuie la dezbaterile democratice, ci creează un spațiu de excludere.

În cauza *Giniewski împotriva Franței* (2006)²³, Curtea a reafirmat că libertatea de exprimare include dreptul de a critica religia, dar a subliniat că această critică trebuie să fie exprimată într-un mod rezonabil, fără invective și fără a cădea în discursul urii sau al disprețului gratuit.

Reclamanta E.B. avea, desigur, dreptul de a critica religia creștină și poziția BC cu privire la avort. Dar una este a critica o religie polemizând civilizată și altceva este a batjocori religia și a lovi în sentimentele sacre ale credincioșilor. Între a formula o critică rezonabilă și a transforma altarul unei biserici într-o scenă de protest prin expunerea nudității fizice – cu simbolismul direct ofensator de rigoare – diferența este esențială.

Dimensiunea religioasă a drepturilor omului și provocările libertății de exprimare. Rolul instanțelor

Cum pot atunci statele și instanțele să regăsească echilibrul dintre libertatea de exprimare și respectul față de valorile sacre? Întrebarea aceasta nu privește doar limitele impuse prin lege, ci însăși capacitatea unei societăți democratice de a cultiva spații de conviețuire pașnică între convingeri diverse. Desigur, suntem liberi să ne exprimăm, dar libertatea reală implică și responsabilitate. Exprimarea unei idei nu este un act pur abstract: ea produce efecte asupra celorlalți, în mod special când vizează simboluri încărcate de sacralitate pentru milioane de oameni. Libertatea reală presupune asumarea efectelor propriului discurs, mai ales atunci când acesta vizează credințe adânc înrădăcinate în identitatea unor comunități.

²³ Accesibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72216>.

Atacarea simbolurilor creștinismului ignoră faptul că această religie a jucat un rol fundamental în conturarea demnității umane și în dezvoltarea drepturilor omului și a democrațiilor moderne.²⁴ Paradoxal, creștinismul, ca motor al libertății umane, a stat la baza valorilor și principiilor fundamentale care susțin societățile democratice de astăzi. Cultura dominantă a oricărei comunități își are rădăcinile în religie, care modelează regulile de conduită, moralitatea și valorile acelei societăți. Pe lângă faptul că este fenomen cultural, religia beneficiază de protecție legală.²⁵

Nu este o coincidență faptul că drepturile omului au înflorit într-un context cultural impregnat de valorile creștine – valori care au susținut limitarea puterii, afirmarea responsabilității personale, ideea de iertare, solidaritate și protecția persoanelor vulnerabile. Principiile liberale ale Europei contemporane derivă din rădăcini creștine²⁶ și, după cum afirmă unii autori, teologia politică a națiunilor moderne nu poate fi înțeleasă fără a redescoperi dimensiunea religioasă a autorității și a ordinii juridice, fundamentate în ideea de drept divin și responsabilitate morală.²⁷

De aceea, disprețul față de simbolurile religioase nu poate fi tratat ca o simplă „manifestare artistică” sau „protest ideologic”. Aceste simboluri constituie repere de identitate, de coeziune socială și de memorie colectivă. În plus, cultura dominantă a unei comunități nu se naște dintr-un vid axiologic, ci își are rădăcinile adânc în religie – aceasta oferind reperele morale, valorile fundamentale și regulile de conduită care structurează viața socială.²⁸ Istoria drepturilor omului în Europa este indisolubil legată de teologia morală creștină, în special prin accentul pus pe demnitatea persoanei umane, vocația spre libertate și responsabilitatea în fața unei ordini morale superioare.²⁹

Religia nu este doar un fenomen cultural sau un fapt privat: ea are o dimensiune juridică, fiind protejată explicit prin instrumente naționale și internaționale, cum ar fi articolul 9 din CEDO.³⁰ În acest sens, manifestările publice care vizează religia nu pot fi analizate doar prin prisma libertății de exprimare, ci trebuie contextualizate în raport cu dreptul la libertate religioasă, cu respectul datorat minorităților religioase și cu imperativele coeziunii sociale.

Prin urmare, instanțele au misiunea delicată de a proteja libertatea de exprimare fără a permite ca aceasta să devină o armă simbolică de umilire sau de marginalizare a credințelor altora. Un discurs democratic autentic nu este acela în care cel mai agresiv domină spațiul public, ci acela în care fiecare convingere este exprimată cu fermitate, dar și cu respect – tocmai pentru ca pluralismul să nu degeneze în haos conflictual, ci să rămână un spațiu fertil al coexistenței.

²⁴ B. Streb, „Au nom du débat public, la CEDH s’aligne sur les présupposés antichrétiens”, *Aleteia*, 17 octobre 2022, disponibil la <https://fr.aleteia.org/2022/10/17/au-nom-du-debat-public-la-cedh-saligne-sur-les-presupposes-antichretiens>, accesat [09.01.2025].

²⁵ L. Tec, „Sânul care hrănește, sânul care vorbește, sânul subversiv”, *Juridice.ro*. Publicat pe 3 noiembrie 2022, disponibil la https://www.juridice.ro/essentials/6121/sanul-care-hraneste-sanul-care-vorbeste-sanul-subversiv#_edn5, accesat [09.01.2025].

²⁶ M. Pera, *Why We Should Call Ourselves Christians: The Religious Roots of Free Societies*, Encounter Books, New York, 2008, p. 54. Autorul argumentează că principiile liberale ale Europei contemporane derivă din rădăcini creștine și subliniază că idei precum demnitatea persoanei umane, prioritatea morală a individului și încrederea limitată în capacitatea statului de a-l face virtuos sunt tipic creștine sau, mai precis, iudeo-creștine.

²⁷ O. O’Donovan, *The Desire of the Nations: Rediscovering the Roots of Political Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 82-119. Autorul explorează modul în care teologia politică a națiunilor moderne este profund influențată de dimensiunea religioasă a autorității și a ordinii juridice, fundamentate în ideea de drept divin și responsabilitate morală.

²⁸ L. Tec, *op. cit.*, disponibil la https://www.juridice.ro/essentials/6121/sanul-care-hraneste-sanul-care-vorbeste-sanul-subversiv#_edn5.

²⁹ Jh. Witte Jr., *Christianity and Human Rights: An Introduction*, Cambridge University Press, 2010, pp. 17–21.

³⁰ L. Tec, *op. cit.*, disponibil la https://www.juridice.ro/essentials/6121/sanul-care-hraneste-sanul-care-vorbeste-sanul-subversiv#_edn5.

Pluralismul religios în Europa și limitele libertății de exprimare: De la protecție egală la tratament diferențiat

Sentimentele credincioșilor ofențați sunt o realitate, în timp ce opiniile activiștilor și a valorilor pe care le expun prin denigrări și batjocoriri grosolane de tot felul sunt opțiuni subiective care tind să se impună fără rețineră în societatea actuală.³¹ Mai îngrijorător este că insulta, deși mai puțin vizibilă decât formele de totalitarism, subminează raționalitatea – mai precis, capacitatea de a răspunde prin argumente. Or, *logosul* – discursul bazat pe o logică comună – este esențial pentru coeziunea socială și menținerea unui climat de conviețuire pașnică și armonioasă. Acesta implică respect față de celălalt, disponibilitatea de a-l asculta și recunoașterea dreptului său la replică.³²

În acest context, comunitatea largită a BC, atunci când este ofensată în sentimentul său religios prin acte brutale și grosolane comise în numele libertății de exprimare, ajunge, paradoxal, să fie ea însăși privată de drepturi. O libertate de exprimare care exclude respectul față de credințele altora devine *o formă de dominare simbolică*, nu un exercițiu autentic al pluralismului.

Într-un sens mai profund, «renunțarea la dialog în favoarea disprețului exprimat grosolan reprezintă o regresie a rațiunii către violență, a civilizației către barbarie și, în cele din urmă, a umanității către brutalitate».³³ De acum înainte, prin excluderea respectului în numele libertății de expresie, ar fi de așteptat ca orice persoană invocând un protest politic, să poată profana sacralitatea unui spațiu religios.

Admitem că gesturi extreme precum cel al reclamantei E.B. pot atrage atenția asupra unor teme ignorate din societate, însă rămâne întrebarea: care este prețul acestor acțiuni și cu ce ne alegem ca societate europeană?

Dacă pentru unii gestul arderii Coranului în public reprezintă un act extrem de provocator care poate avea consecințe grave asupra coeziunii sociale³⁴, de ce nu s-ar considera la fel profanarea unei biserici prin exhibiționism sexual și acte ostentative?

Care ar fi fost reacția autorităților unui stat membru al Convenției dacă o activistă FEMEN s-ar fi expus topless într-o moschee – în afara orelor de rugăciune, bineînțeles – și punând în scenă „avortul lui Mahomed” ca protest împotriva tabuurilor musulmane legate de libertatea femeilor? În ipoteza în care aceasta ar fi condamnată la o pedeapsă cu închisoare cu suspendare (sau chiar cu executare), ar mai considera Curtea că o astfel de sancțiune ar fi excesivă și disproporționată în raport cu natura protestului și mesajul pe care acesta îl transmite?

Este relevant, în acest context, cazul *E.S. împotriva Austriei*, în care o oratoare, membră a unui partid politic, a fost condamnată de instanțele austriece pentru comentarii considerate defăimătoare la adresa profetului Mahomed. Declarațiile, făcute în cadrul unui seminar public, au fost considerate ca depășind limitele libertății de exprimare și incitând la dispreț religios. Curtea nu a mai considerat sancțiunea drept o încălcare a articolului 10 din Convenție, ci a concluzionat că statul a acționat legitim în apărarea „păcii religioase” și a drepturilor celorlalți. Decizia a fost justificată prin necesitatea protejării pluralismului religios și a ordinii publice, Curtea apreciind că discursul în cauză era susceptibil să incite la prejudecăți și intoleranță.

³¹ J. Duchesne, „La liberté d’expression est-elle sans limite?” *Aleteia*. Publicat pe 3 noiembrie 2020. <https://fr.aleteia.org/2020/11/03/la-liberte-dexpression-est-elle-sans-limite>, accesat [14.01.2025].

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ P. Kirby, „Denmark Plans Jail Term for Burning Quran in Public”, *BBC News*, August 25, 2023, <https://www.bbc.com/news/world-europe-66602814>, accesat [19.01.2025].

Tot astfel, un precedent similar în această direcție este și cauza *I.A. împotriva Turciei*³⁵, în care Curtea a admis că nu a existat o încălcare a articolului 10 din Convenție atunci când statul a sancționat autorul unei cărți care a folosit un limbaj extrem de jignitor la adresa profetului Mahomed. Curtea a reținut că „*insulta deliberată a unei figuri religioase respectate de milioane de oameni nu contribuie la un dialog public autentic*” și poate fi restricționată pentru a proteja pacea religioasă.³⁶ Este important de observat că, în acest caz, Curtea nu a cerut ca mesajul de incitare la ură sau violență să fie explicit pentru a fi restricționat, ci a considerat suficientă **dimensiunea ofensatoare profundă** pentru o comunitate religioasă.³⁷ Deci, în ambele cauze, simpla gravitate a insultei aduse unei comunități religioase a fost considerată de către Curte ca fiind suficientă pentru a justifica o ingerință asupra libertății de exprimare.

Raportat la cauza analizată, se ridică întrebarea dacă nu ne aflăm în fața unui *dublu standard* aplicat de Curtea de la Strasbourg, care pare să utilizeze criterii diferite de la un caz la altul. Astfel, atât în cauza *I.A. împotriva Turciei*, cât și în mai recenta cauză *E.S. împotriva Austriei*, Curtea a considerat că statul a acționat în mod legitim pentru a proteja pacea religioasă, dând prioritate respectului față de religia musulmană în detrimentul libertății de exprimare. În schimb, în cazul de față, libertatea de exprimare este apărată cu mai multă fermitate, chiar dacă aceasta implică o atingere grosolană adusă unor convingeri religioase adânc împărtășite de comunitatea creștină.

Această diferență de abordare ridică semne de întrebare cu privire la consecvența jurisprudenței Curții și a principiului egalității de tratament între confesiunile religioase. Dacă în primul caz se acceptă o restrângere a libertății de exprimare pentru a proteja sensibilitățile religioase, în cel de-al doilea caz nu se acordă aceeași protecție, deși impactul simbolic și ofensator al acțiunii este sensibil comparabil, dacă nu chiar mai grav. Așadar, considerăm că jurisprudența CEDO ar trebui să evite standardele selective, pentru a nu submina încrederea în imparțialitatea și neutralitatea sa în materie de drepturi fundamentale.

Unii activiști consideră că atacarea simbolurilor religioase și ofensarea sentimentelor oamenilor religioși se justifică prin faptul că anumite religii ar reprezenta în sine structuri opresive, invocând aspecte istorice precum inchiziția, cruciadele, colonialismul, abuzurile din rândul clerului sau pozițiile conservatoare față de avort și căsătoriile între persoane de același sex. Deși cei cu vederi progresiste consideră că aceste poziții ar limita libertatea individuală, totuși, diferența de viziune nu este, în sine, un act de opresiune, iar exprimarea unor convingeri morale nu poate fi exclusă din spațiul public al unei societăți democratice doar pentru că ar intra în contradicție cu alte perspective culturale sau ideologice.³⁸

Chiar dacă unele persoane percep învățăturile Bisericii ca fiind în contradicție cu valorile lor, în contextul democrațiilor moderne, BC nu mai deține putere politică sau coercitivă. Ea funcționează ca o instituție spirituală, iar pozițiile sale doctrinare sunt mai degrabă îndrumări morale și spirituale adresate persoanelor care aderă liber la comunitatea sa. A susține că creștinismul ar fi, în esență, opresiv sau intolerant este o afirmație neîntemeiată și reductivă. O privire onestă asupra realităților democratice contemporane ar revela faptul că, dimpotrivă, creștinismul face „casă bună” cu valorile fundamentale ale democrației și drepturile omului.³⁹

Problema apare atunci când una dintre părți încearcă să își impună convingerile asupra celeilalte. O societate sănătoasă încurajează dialogul și respectul pentru diversitate. Dacă se renunță la respectul pentru drepturile altora, se pot pierde din vedere fundamentele unei

³⁵ Accesibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-3733>.

³⁶ CEDO, *I.A. c. Turcia*, hotărârea din 13 septembrie 2005, cererea nr. 42571/98, par. 29–33.

³⁷ Ibidem.

³⁸ *A se vedea C. Santi, op. cit.*

³⁹ A. Maalouf, *Identități ucigașe*, Ed. Polirom, Iași, 2022, p. 75.

societăți civilizate pe care comunitatea europeană s-a străduit în decursul multor secole să o realizeze.

După cum am observat deja, judecătorii europeni par să trateze respectarea drepturilor comunității musulmane din Europa cu o exigență mai mare decât celor ale comunității creștine. O astfel de atitudine, care se pretinde tolerantă și incluzivă, este, în realitate, profund discriminatorie și lipsită de respect. A respecta pe cineva – inclusiv cultura, tradițiile, religia și gândirea sa – înseamnă a-l considera parte a aceleiași umanități, beneficiind, în mod egal cu toți ceilalți, de aceleași drepturi și libertăți fundamentale cu valoare universală.

Postulatul fundamental al universalității drepturilor omului este acela că există drepturi inerente fiecărei persoane, care nu pot fi negate din cauza religiei, convingerilor politice, filosofice sau ideologice. Orice atingere adusă acestor drepturi fundamentale – fie ale unei persoane, fie ale unui grup – în numele unei tradiții particulare, religioase sau ideologice, contravine spiritului de universalitate.⁴⁰ Nu pot coexista, pe de o parte, o Cartă universală a drepturilor omului și, pe de altă parte, „carte” particulare ale drepturilor omului – adaptate unei anumite religii, filosofii sau ideologii.⁴¹

Dacă, în numele drepturilor unui grup, se ajunge la restrângerea libertăților altora, se conturează riscul apariției unei noi forme de dogmatism, mascat sub aparența apărării „universalului”. Este cât se poate de clar că drepturile omului sunt universale și nu pot fi fragmentate în funcție de criterii ideologice sau religioase. În practică, acest principiu presupune echilibru și discernământ: pentru ca universalitatea să nu degenereze într-un nou tip de totalitarism moral, în care o ideologie anume se impune tuturor sub pretextul binelui comun.

O societate democratică autentică se bazează pe pluralism și toleranță, spre deosebire de regimurile totalitare, care tind să exercite un control absolut asupra cetățenilor – inclusiv asupra forului interior. În scopul prezervării valorilor fundamentale ale unei societăți democratice și pentru a preveni alunecarea spre forme de totalitarism – inclusiv cele disimulate sub aparența unor instituții democratice – libertatea de exprimare și libertatea de conștiință trebuie protejate cu aceeași fermitate ca orice alt drept fundamental.

Nici creștinii și nici alte grupuri religioase nu ar trebui să fie considerați beneficiari de rang secund ai acestor drepturi. O astfel de abordare ar plasa pe cei care cred sau gândesc diferit față de ideologia dominantă – fie că este promovată de o putere politică sau de un curent ideologic „la modă” – într-o categorie a umanității cu valoare redusă. Aceasta ar echivala cu o renaștere a ideologiilor totalitare ale secolului XX, care au impus clasificarea oamenilor în funcție de conformitatea lor cu doctrina oficială.

Nu se pune problema ca identitatea religioasă să devină sursa unui „drept superior” sau a unei imunități morale față de critică. Într-o societate democratică, oricine poate fi supus criticii, inclusiv în privința convingerilor religioase sau culturale. Totuși, libertatea de exprimare nu legitimează orice formă de critică. Critica, pentru a rămâne legitimă, trebuie să fie exprimată într-un mod respectuos și constructiv, fără a cădea în discursul urii, discriminării sau incitării la violență. Libertatea de exprimare trebuie protejată cu fermitate, dar nu transformată într-un instrument de polarizare socială.

O societate nu poate funcționa sănătos dacă drepturile sunt revendicate într-un mod conflictual, cu ignorarea principiului respectului reciproc. Nu se poate construi o societate coezivă pe baza unor drepturi fragmentate, în care grupurile se opun unele altora în virtutea unor ideologii sau identități inatacabile.

Prin contrast, o societate democratică matură este aceea în care diferențele de convingeri sunt recunoscute și respectate, iar dialogul și deschiderea către compromis devin elemente fundamentale ale buneii conviețuirii.

⁴⁰ Ibidem, p. 144.

⁴¹ Ibidem.

Aceste principii sunt reflectate constant în jurisprudența CEDO, care a afirmat repetat că democrația se întemeiază pe pluralism, toleranță și spirit de deschidere (*Handyside împotriva Regatului Unit*, 1976⁴²). Totodată, Curtea a subliniat că, pentru a fi reală, libertatea de exprimare trebuie exercitată cu respect față de demnitatea celorlalți, fără a crea ierarhii implicite între grupuri sau convingeri. Or, tocmai din această perspectivă, un tratament diferențiat aplicat anumitor grupuri religioase poate fi perceput ca o relativizare a egalității în fața drepturilor fundamentale, afectând coeziunea socială și încrederea în neutralitatea statului.

Aceste principii devin cu atât mai importante în contextul evaluării manifestărilor publice care ating convingerile religioase ale unor grupuri. Acestea nu sunt doar idealuri teoretice, ci repere esențiale care trebuie să ghideze interpretarea și aplicarea drepturilor fundamentale în jurisprudența CEDO. În acest sens, capacitatea de a distinge între libertatea de exprimare legitimă – chiar dacă este incomodă sau de natură să șocheze – și exprimările tendențioase este esențială pentru menținerea echilibrului între drepturi.

Însă, distincția dintre critica constructivă și acțiunile tendențioase – diferență ce ține de intenție, de forma de exprimare și de impactul asupra celor vizați – pare să fi fost trecută cu vederea de către Curte în cauza *Bouton împotriva Franței*.

Critica autentic constructivă urmărește corectarea, îmbunătățirea sau progresul celor criticați, fiind formulată cu bună-credință și într-un limbaj adecvat. În schimb, acțiunile tendențioase nu caută dialogul, ci discreditarea și umilirea, fiind adesea motivate de resentiment sau ură. Ele se concentrează pe exploatarea unor vulnerabilități identitare – precum cele legate de sentimentul sacru – și recurg la gesturi simbolice provocatoare, care pot inflama conflictele și polariza comunitățile.

În ceea ce privește intenția exprimării activistei E.B., Curtea a reținut că aceasta avea un caracter pur „politic” și „urmărea să contribuie la o dezbatere publică asupra dreptului femeilor de a dispune liber de propriul corp”. Totuși, rămâne discutabil dacă forma de exprimare – expunerea nudă și mimarea grotescă a unui „avort al lui Iisus” în fața altarului unei biserici – poate fi calificată drept o contribuție legitimă la dezbaterea ideilor, caracterizată prin absența absolutismului ideologic, specifică unei societăți democratice autentice.

Experiența ne arată că acțiunile tendențioase nu conduc la reconciliere sau progres social, ci la tensiune și polarizare. Scopul lor nu este ameliorarea/salvarea, ci contestarea radicală/anularea. Este legitim să criticăm anumite poziții ale unor confesiuni religioase, dar este nerezonabil să pretindem ca acestea să-și adapteze învățăturile de credință în funcție de viziunile ideologice contemporane/progresiste, sub amenințarea stigmatizării sau a marginalizării.

În realitate, discursul pastoral al BC în privința unor subiecte sensibile precum avortul, contracepția sau căsătoriile între persoane de același sex a cunoscut, în timp, forme de adaptare și deschidere, fără ca acestea să presupună renunțarea la învățăturile fundamentale. Tocmai de aceea, într-o societate democratică pluralistă, este de dorit ca eventualele critici să fie formulate într-un registru civilizat, chiar și atunci când sunt dure sau incomode.

Într-adevăr, Curtea Europeană de la Strasbourg nu este chemată să judece gustul estetic sau calitatea morală al manifestărilor publice, ci să aprecieze dacă limitările aduse libertății de exprimare într-un anumit context sunt proporționale și necesare într-o societate democratică. Cu toate acestea, prin neglijarea formei de exprimare și a efectului profund ofensator produs asupra unei comunități religioase, Curtea riscă să relativizeze standardele sale și să contribuie, indirect, la slăbirea coeziunii sociale.

Considerăm că, în acest caz, Curtea ar fi trebuit să acorde o pondere mai mare drepturilor garantate de articolul 9, întrucât gestul reclamantei nu a vizat dialogul democratic,

⁴² Accesibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499>

ci a reprezentat o formă de **dezumanizare simbolică** a convingerilor altora, manifestată chiar în cel mai sacru spațiu liturgic – altarul.

Concluzii

În concluzie, o democrație autentică presupune nu doar garantarea libertății de exprimare, ci și exercitarea acesteia cu responsabilitate și recunoașterea demnității celui alt. Or, din perspectiva unui observator rezonabil și imparțial, comportamentul activistei Bouton s-a îndepărtat considerabil de spiritul dialogului democratic, actul de protest fiind profund ofensator față de sentimentele religioase ale unei comunități. Manifestarea sa, departe de a contribui la o dezbatere publică echilibrată, a reflectat o formă de dispreț incompatibilă cu valorile toleranței și pluralismului. Libertatea de exprimare nu poate fi invocată cu credibilitate atunci când este utilizată pentru a umili sau a discredita convingerile intime ale altora.

Într-o societate democratică matură, afirmarea convingerilor proprii ar trebui să se realizeze prin dialog, nu prin negarea sau batjocorirea convingerilor celui alt. Dacă drepturile fundamentale ajung să fie aplicate în mod selectiv, democrația riscă să alunece spre o formă mascată de hegemonie ideologică.

În acest context, devine esențial ca jurisprudența CEDO să reflecte un standard de echilibru și imparțialitate, tratând în mod egal drepturile tuturor. Curtea ar fi avut datoria de a manifesta o mai mare sensibilitate față de echilibrul fragil dintre libertatea de exprimare și respectul datorat convingerilor religioase – un echilibru esențial pentru menținerea coeziunii sociale într-o societate democratică pluralistă.

Astfel, ne exprimăm speranța ca pe viitor, standardul european de protecție a libertății de exprimare să fie calibrat cu o deosebită atenție de către Curte, evitând o ierarhizare tacită a sensibilităților religioase și asigurând un tratament egal, indiferent de religia vizată.

Bibliografie:

- Bîrsan, C., *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*. Ediția a 2-a. București: Editura C. H. Beck, 2010.
- Chiriță, R., *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentarii și explicații*. Ediția a 2-a. București: Editura C. H. Beck, 2008.
- CEDO, *Biserica Scientologică și alții c. Suediei*, cererea nr. 8282/78, hotărârea din 14 iulie 1980. Disponibilă la: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73995>.
- CEDO, *Bouton c. Franța*, cererea nr. 22636/19, hotărârea din 13 octombrie 2022.
- CEDO, *E.S. c. Austria*, cererea nr. 38450/12, hotărârea din 25 octombrie 2018.
- CEDO, *Eweida și alții c. Regatul Unit*, cererile nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 și 36516/10, hotărârea din 15 ianuarie 2013.
- CEDO, *I.A. c. Turcia*, cererea nr. 42571/98, hotărârea din 13 septembrie 2005.
- CEDO, *Kokkinakis c. Grecia*, cererea nr. 14307/88, hotărârea din 25 mai 1993.
- CEDO, *Otto-Preminger-Institut c. Austria*, cererea nr. 13470/87, hotărârea din 20 septembrie 1994.
- Duchesne, J., „La liberté d'expression est-elle sans limite ?” *Aleteia*, 3 noiembrie 2020. <https://fr.aleteia.org/2020/11/03/la-liberte-d-expression-est-elle-sans-limite>.
- Duncan, S., „CCTV Shows Man Throwing Bag of Pork at London Mosque in 'Hate Crime'.” *The Independent*, 6 iulie 2016. <https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/cctv-mosque-hate-crime-man-pork-north-london-a7118586.html>.

- Femen activist fined 1,200 euros, *Deutsche Welle*, decembrie 2014. <https://www.dw.com/en/court-fines-femen-activist-for-cologne-christmas-protest/a-18108696>.
- Kirby, P., "Denmark Plans Jail Term for Burning Quran in Public." *BBC News*, 25 august 2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-66602814>.
- Maalouf, A., *Identități ucigașe*. Iași: Editura Polirom, 2022.
- O'Donovan, O., *The Desire of the Nations: Rediscovering the Roots of Political Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Pera, M., *Why We Should Call Ourselves Christians: The Religious Roots of Free Societies*. New York: Encounter Books, 2008.
- Reuters, "Ukraine Activist Cuts Down Cross in Russian Female Punk Rock Band Protest." *Reuters*, 17 august 2012. <https://www.reuters.com/article/us-russia-pussyriot-femen/ukraine-activist-cuts-down-cross-in-russian-female-punk-rock-band-protest-idUSBRE87G08M20120817>.
- Santi, C., „Libertatea religioasă în dreptul Uniunii Europene.” *Studia UBB Iurisprudentia*, nr. 1/2006. <https://studia.law.ubbcluj.ro/index.php/iurisprudentia/article/download/21/38?inline=1>.
- Streb, B., "Au nom du débat public, la CEDH s'aligne sur les présupposés antichrétiens." *Aleteia*, 17 octombrie 2022. <https://fr.aleteia.org/2022/10/17/au-nom-du-debat-public-la-cedh-saligne-sur-les-presupposes-antichretiens>.
- Tec, L., „Sânul care hrănește, sânul care vorbește, sânul subversiv.” *Juridice.ro*, 3 noiembrie 2022. <https://www.juridice.ro/essentials/6121/sanul-care-hraneste-sanul-care-vorbeste-sanul-subversiv>.
- Witte Jr., J., *Christianity and Human Rights: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.